

Jay Bonner, *Islamic Geometric Patterns: Their Historical Development and Traditional Methods of Construction*, New York: Springer, 2017, 595 s.

Değerlendiren: Serap Ekizler Sönmez

Jay Bonner'in 20 yıldır üzerinde çalıştığı, ilgililerince uzun zamandır beklenen kitabı Springer yayınlarından çıktı. Prestij basım özelliğine sahip olan çalışma 595 sayfa olup 105 adet fotoğraf ve hepsi yazara ait 600 geometrik desen çizimini içermektedir. Bu haliyle şu ana kadar bu alana ilişkin yapılmış en kapsamlı çalışma olarak değerlendirilebilir.

İslâm sanatında geometrik desenler konusunda dünya üzerinde yapılan çalışmalar son zamanlarda ivme kazanmış ise de yetersizdir. Özellikle desenlerin oluşturma metotları geometrinin doğasından hareketle anlaşılmaya çalışılmakta ve farklı uzmanlar tarafından farklı metotlar benimsenmektedir. Ancak geleneksel metotların tam olarak ne olduğu konusu tartışmalıdır. Cetvel-pergel konstrüksiyonu ve tasarımda en küçük tekrar eden parçayı oluşturarak deseni sonsuza yayma, sistemi çizebilmenin esasını oluşturur. Desen üretimi konusunda kullanılan metotlardan olan poligonal teknik, Bonner'in savunucusu olduğu ve bazı geleneksel uygulamalardan hareketle geliştirdiği metottur. Kitabının da esasını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra tarihsel gelişim süresince geometrik desen metodolojisini ele alırken ortaya konmuş olan yaklaşımları değerlendiren kitap, özellikle geleneksel yapı inşaat metotlarına da mukayeseli olarak değinmektedir. Poligonal tekniğin bu kadar çok örnek üzerinden açıklandığı başka bir çalışma şu ana kadar ortaya konulmamıştır.

Kapak görseli olarak Abbasi dönemi Bağdat'ında yaşamış İbn'ül Bevvâb'ın 1001 yılında yazdığı Kur'an-ı Kerim tezhibi kullanılmıştır. Kitabın Abbasiler bölümündeki geometrik desen anlayışı ele alınırken de kapak resminin geometrik süsleme

@ Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi. serapekizler@hotmail.com

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0165
İnsan & Toplum, 8(3), 2018. 171-175.
insanvetoplum.org

bağlamındaki yerine değinilmiştir. Cetvel-pergel konstrüksiyonu ile çizilen desenin büyük ve küçük sekizgenlerden meydana geldiği belirtilmektedir.

Takdim mahiyetindeki destekleyici yazı, *Penrose kaplamaları* olarak adlandırılan düzgün beşgenlerle yüzey kaplama sistematüğını ortaya koyan rölativite uzmanı fizikçi Roger Penrose tarafından yazılmıştır.

Bilgisayar algoritmalarının İslâmî geometrik desenlerin üretiminde kullanımı ile alakalı çalışmalar yapan Greig Kaplan, kitabın son bölümündeki yazısı ile kitaba önemli bir katkı sunmuştur.

Yazar, önsözünde Müslüman sanatçıların yüzyıllardır ortaya koyduğu işlerde diğer kültürel miraslardan çok daha fazla geometrinin kendi doğasını kullandığına işaret ederek mimari süsleme, Kur'an tezhibi ve daha sınırlı olmak üzere diğer alanlarda kullanılan geometrik tasarımlar ile birlikte bitkisel süsleme ve yazının sanatsal uygulama çeşitliliğini vurgulayarak tüm bunların İslâm estetiğinin bütüncül bir çehresini oluşturduğunu hayranlıkla ifade etmektedir. İslâm kaligrafisinde çok akıcı, ritmik ve dinamik bir yapı olduğunu ve bunun da kesinlikle geometri tarafından yönetildiğini belirten Bonner, kaligrafinin Müslüman kültürünün zirvesi olduğunu da altını çizmektedir.

Kitap dört bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölüm, İslâm sanatındaki geometrik desenlerin tarihsel geçmişi, olgunlaşma dönemi ve desenlerin yayılma konusunu ele almaktadır. Bölüm başlangıcı genel olarak üst bir bakış ile İslâm sanatlarında geometri ile alakalı bilgi sunarak geleneksel süsleme anlayışını yazı, geometri ve stilize edilmiş bitkisel olarak üçe ayırmakta, ayrıca geometrinin tüm bu süslemeler arasındaki yerine değinmektedir. Bu kısımda, ilk büyük mimari eserlerin inşa edildiği İslâm devleti olan Emevilerde geometrik desenlerin nasıl geliştiği ve yerel kültürden nasıl beslendiğine ilişkin bilgi verildikten sonra İslâm'dan önceki dönemlerle sonraki dönemlerde o coğrafyalarda ortaya konulmuş geometrik desen uygulama farklılıklarına işaret edilmektedir. Bu kısımda yine Abbasiler ve İslâm tarihi süresince kurulmuş diğer devletlerdeki geometrik süsleme anlayışları bilimsel gelişme ile orantılı olarak ayrı başlıklar hâlinde ve teferruatlı bir şekilde ele alınmaktadır. Ancak müellif, bu kısımda bütün teferruatlı bilgilere rağmen Safevi ve bizim açımızdan belki de en önemlisi olan Osmanlı dönemlerine ayrı bir başlık açmaya gerek görmemiştir. Kabaca incelediğimizde bunun önemli bir eksiklik olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kitabı daha kapsamlı okuyup incelediğimizde birinci bölümün sonunda yer alan İslâmî geometrik desenlerin gerileme sürecinin anlatıldığı başlığın altında neden bu dönemlerin ayrı bir başlık altında ele alınmadığını anlıyoruz. Jay Bonner, Osmanlı, Safevi ve Babür dönemlerini üç modern dönem olarak

tanımlayıp bu dönemlerde sanat ve mimari alanında geometrik desen uygulamalarının devam ettiğini ancak yenilik ruhunun ciddi biçimde kaybolduğunu söylemektedir. Burada Bonner, Selçuklular'dan Osmanlılar'a aktarılan geleneksel mirasın Osmanlı erken dönemde daha az geometrik karmaşıklıkla devam ettiğini, 15. yy. sonuna doğru ve Sinan'ın çalışmalarında büyük Osmanlı stiline kendini gösterdiğini, geometrik desenlerin süsleme özelliğinin daha az kullanıldığını belirtmekte ve Osmanlı sanatçılarının bu dönemde stilize bitkisel süslemelerin kullanım alanında sınır tanımayıp bunlara hemen her sanat alanında yer verdiğini söylemektedir. 16. yüzyılda geometrik desenlerin birçok iyi örneklerinin minberlerde, kapılarda ve mobilyalarda olmak üzere çoğunlukla erken işlerden türetilerek tasarlandığının altını çizen müellif, Osmanlılar'ın geometrik desenlerde Selçuklular gibi sistematik olmayan desenleri tercih etmediğini ve desenlerde daha az karmaşık simetri gruplarına yer verdiğini vurgulamaktadır.

Yazara sistematik olmayan tasarımların Osmanlı Klasik Devir sanat anlayışı içerisinde yer bulmadığı görüşünde kısmen katılmakla birlikte yeni ve özgün tasarım anlayışının sadece sistematik olmayan desen üretmek mi olduğu konusunun tartışmaya açılması gerekliliğini düşünüyoruz. 16. yy. künde-kâri anlayışı içerisinde sayısız beşgen kurgulu sistemlerin olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu dönemin geometrik süsleme anlayışının daha ayrıntılı ele alınıp kendinden önceki süsleme anlayışından ayrılan yönleriyle birlikte bir katkı değeri katıp katmadığına dair değerlendirmelerin gerekliliği hissedilecektir. Birtakım künde-kâri sistemler, içerisinde, muazzam başka sistemleri barındırmaktadır. Ayrıca tekil de olsa tespit ettiğimiz Nişancı Mehmed Paşa Camii minberindeki dönel simetrikli sistematik olmayan oldukça da kompleks olan geometrik tasarım, yazarın bu değerlendirmesi içerisinde yer bulmayan bir örnektir.

Birinci bölümün sonunda, çift seviyeli geometrik desenler ilerlemiş bir geometrik desen anlayışı ortaya koydukları için ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Konu önce bitkisel sonra geometrik tasarımlardan örneklerle anlatılmıştır. Burada, geometrik desenlerdeki çift seviyeli tasarımların da yapılarından hareketle bölümlere ayrıldığı görülmektedir.

Birinci bölümde, gayri müslimler tarafından benimsenerek uygulanmış olan geometrik desen anlayışına da yer verilmiştir. İslâm dünyasında birçok Müslüman olmayan küçük toplumlar yaşadıkları coğrafyada Müslüman kültürün süsleme karakterini benimsemişlerdir. Geometrik desen uygulamalarının en girift örneklerinin görüldüğü medeniyet havzalarının etkileşim alanlarındaki gayrimüslim bölgelerinde yine dinî mimaride yer alan geometrik desen uygulamalarındaki gi-

rift sistemlerin varlığı şaşırtıcıdır. Müellif buna ilâveten Avrupalı birçok sanatçının eserlerinde İslâmî geometrik desenlere yer verdiğini, Da Vinci, Durer, Holbein gibi isimler üzerinden açıklamakta, Avrupalı bilim insanlarından olan Bourgoın, Avennes, Jones, Hankin gibi isimlerin de 19. yüzyılda Oryantalist akımın bütüncül bakış açısıyla İslam sanatındaki geometrik desenler hakkında çalıştıklarını belirtmektedir. Jay Bonner, 20. yy. sanatçılarından Hollandalı M. C. Escher'in el-Hamra üzerinde yoğunlaşarak edindiği İslâmî geometrik desenlerle ilgili tecrübelerini nasıl etkileyici sanat çalışmalarına dönüştürdüğü bilgisini de eserinde sunmaktadır. Bonner, "İslâm dünyası ve sonrasında sanatçı, tasarımcı ve ustaların sayılamayacak kadar çok üretimleri için İslam kültürünün geometrik süslemeleri ilham kaynağı olmuştur." diyerek bu bölümü tamamlamıştır.

Kitabın ikinci bölümü, geometrik desenlerin çeşitliliğine ve bu çeşitliliğin sınıflandırılmasına ayrılmıştır. Bölüm başında, sınıflandırma ihtiyacının nedenleri yer almaktadır. Geniş bir çeşitliliği hâiz olan geometrik desenlerin erken Müslüman desen sanatçılarının geometri ve simetri bilgisine sahip olduklarına şahitlik ettiklerinin altının çizildiği bölümde, bu sanatçıların geometriden ilhamla ortaya konulan desenlerde çeşitliliğin yanında simetri stratejisi ve üretim metodolojisinin geliştirilmesine vesile oldukları belirtilmektedir.

Bu aşamadan sonra bol çizim örnekleri üzerinden konular anlatılmıştır. Jay Bonner, bu kadar çok örnekle âdeta savunduğu poligonal tekniği ispatlamak istemiştir. Bununla birlikte tasarım metodolojisini ortaya koymada kullanılan diğer tekniklerden nokta birleştirme ve ızgara metodlarını da anlatmayı ihmal etmemiştir. Bu tekniklerin poligonal teknik ile mukayeseli ele alınması, Bonner'in iddiâsını güçlendirir mahiyettedir.

Bonner, üçüncü bölümde tamamen desenlerin poligonal arka planlarına odaklanmıştır. Kısaca tasarımı oluşturan her bir parçayı çevreleyen çokgen çizgilerin orta noktalarına deseni oluşturan parçaların köşelerinin temas etmesi esası olan teknikte farklı görüntüye sahip desenlerin aynı çokgen parça dizilimlerine sahip olduğuna şahit olmak bazı zor görünen desenlerin aslında zor olmadığına dair farkındalık oluşturmaktadır.

Poligonal teknik çizimlerinin verildiği bazı desenlerin fotoğraflarına ulaştığımızda bu desenlerde bulunan mesafe ve açıların çizimden çok az farklı olduğunu görüyoruz. Acaba deseni uygulayan ustalar bu deseni aktarırken ufak uygulama hataları ile mi aktardılar yoksa Jay Bonner poligonal yapıya desenlerin uyarlanması durumundaki nihai görüntüyü mü verdi? Bu konunun açıklığa kavuşturulmasının gerekliliğine inanmaktayız.

Bu soruyu kenara bırakacak olursak, şu ana kadar böylesine kapsamlı, zengin görselli, tarihle de ciddi anlamda desteklenmiş bir çalışmaya imza atılmamıştır. Bonner'in özellikle sistem içermeyen desenleri bile poligonal teknik ile bir sisteme bağlaması takdire şayan bir durumdur. Zira İslâm sanatında, ara sıra 11, 12, 9, 10 köşeli yıldız birlikteliğine yahut 16, 9 gibi yıldız birlikteliklerine hatta 13 köşeli yıldızlardan oluşmuş kompozisyonlara rastlanmaktadır. İçlerinde bilhassa asal sayı bulunduranlar bölünebilme kurallarına da uymadıklarından geometrik desen analizleri içerisinde belki de en zor grubu oluşturmaktadır. Bonner, bu desenleri çizmek için poligonal teknik metodunu önermekte ve örneklerle göstermektedir. Bu zor meseleye bir çözüm getirmesine rağmen bu tekniğin diğer uzmanlar tarafından en eleştirilen tarafı, cetvel-pergel konstrüksiyonu ile çizilemiyor olmasıdır.

Jay Bonner, üçüncü bölümün sonunda çift seviyeli tasarımlar ve ardından da kubbe gibi kavisli yüzeylerde desenlerin uygulamasına dair metodlara yer vermiştir. Bu da yine bu kitabı şu ana kadar yapılmış diğer çalışmalardan ayıran önemli bir özelliktir. Yazarın kendine ait özgün tasarımları da kitaba şüphesiz çok anlamlı bir katkı sağlamıştır. Bu durum, günümüzde de hâlâ yeni desenler tasarlanabileceğine dair farkındalık oluşturarak geometrinin doğasında bulunan zenginliği gözler önüne sermektedir.

Kitabın dördüncü bölümü, yazımızın başında da değindiğimiz üzere, Greg Kaplan'a aittir. Bu bölüme kadar daha geleneksel yaklaşımlarla ele alınan geometrik desenlerin günümüz teknoloji dünyasının katkıları ile nasıl üretebileceğine dair içeriği olan yazının ilâvesi esere ayrı bir zenginlik katmıştır. Okuyucu, bu bölüm vesilesiyle, yüzlerce yıldır uygulanmış olan İslâmî geometrik desenlerin hâlâ büyük bir heyecanla bilim dünyasının çalışma alanı içerisinde yer aldığını fark etmektedir.

Nihaî olarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki dünya üzerindeki az sayıdaki çalışma içerisinde tüm İslâm medeniyetinde farklı yüzyıl ve coğrafyalarda ortaya konulmuş geometrik desenlerin bu kadar kapsamlı ele alındığı başka bir çalışma yoktur. Ayrıca poligonal teknik tüm ayrıntısı ile ele alınmış, bu tekniğin yeni desen oluşturmada sağladığı imkânlar fark ettirilmiştir. Diğer uzmanlar tarafından yer yer eleştirilen bir teknik olmakla birlikte, tekniğin özellikle kompleks desen üretimi ve yeni desen oluşturmada sağladığı imkânlar nedeni ile oldukça faydalı olduğunu düşünüyor ve bu kıymetli çalışmayı bilim dünyasına kazandırdığı için yazar Jay Bonner'a teşekkür ediyoruz.

Yazarlara Notlar

İnsan & Toplum Dergisi, hakemli bir dergi olup yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır.

İnsan & Toplum Dergisi'ne gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve hâlihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır.

İnsan & Toplum Dergisi'ne gönderilen çalışmalar şekil ve içerik yönünden dergi editöryası tarafından ön inceleme yapıldıktan sonra hakemlere gönderilmektedir.

Çalışmalar editöryal değerlendirmeden sonra alanda uzman iki hakeme gönderilir.

Hakemlerin görüşlerinin çelişik olduğu durumlarda üçüncü bir hakem görüşüne başvurulur.

Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda çalışmalar:

- Hakem raporlarında belirtilen hususlar düzeltildikten sonra yayımlanabilir.
- Hakem raporlarında belirtilen hususlar düzenlendikten sonra *yeniden* değerlendirmeye alınabilir.
- Yayımlanmaz şeklinde karar verilmekte ve bu kararlar yazara bildirilmektedir.

Dergiye gönderilecek yazılar, A4 boyutlarındaki kâğıda üst, alt, sağ ve sol boşluk 2,5 cm bırakılarak (16 x 24,7 cm'lik alana) 1,5 satır aralıklı, iki yana yaslı, satır sonu tirelemesiz ve 12 punto Times New Roman yazı karakteri kullanılarak yazılmalıdır. Gönderilen tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmasını amacıyla 10 x 17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bundan dolayı tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir.

- Çalışmalar 5000-8000 kelime olmalıdır.

Gönderilen çalışmalarda yazarla ilgili olarak:

- Yazarın tam adı ve çalıştığı kurumu içeren bilgiler
- Yazışma adresi, telefon ve e-posta adresi
- Çalışmanın başlığı, 150-200 kelime arası Türkçe öz ve 5-8 kelime arası anahtar kelimeler
- Çalışmanın İngilizce başlığı, 150-200 kelime arası İngilizce abstract, 5-8 kelime arası keywords
- 1500-2000 kelime arasında, makaledeki tüm atıfların yer aldığı Genişletilmiş İngilizce Özet (Bu kısım çalışma yayıma kabul edildikten sonra talep edilir)
- Tablo, şekil, resim, grafik vb. bulunduğu takdirde metin içerisinde yer almalıdır.

Kaynakça: Hem metin içinde hem de kaynakçada Amerikan Psikologlar Birliği tarafından yayımlanan Publication Manual of American Psychological Association (6th ed.) [APA] adlı kitapta belirtilen yazım kuralları uygulanmalıdır.

Çalışma gönderildikten sonra en geç bir hafta içinde çalışmanın alındığını teyit eden bir elektronik posta mesajı gönderilir.

Guide for Authors

Humanity & Society is a biannual refereed journal.

Manuscripts submitted to Humanity & Society should not be currently under review by another Journal or been made available in print.

Manuscripts submitted to Humanity & Society is sent to referees after previewed by editorial committee in style and content.

Manuscripts are circulated to two referees for blind review. In case of contradictory referee views a third referee view is invoked.

After review process, the manuscripts

- might be published after being edited in accordance with the referee comments
- might be reevaluated after being edited in accordance with the referee comments
- might be decided not to publish and the author is contacted.

All manuscript submissions to the Journal should be in a Word “.doc” file or in a Word compatible file with top, bottom, left and right margins set to 2,5 cm, without hyphens at line-ends, adjusted at both ends, Times New Roman 12 point font, and one and a half spaced. The body of the paper, title page, references, tables, figures, and author notes should all be contained in a single file and should not exceed the text body and the 10x17 cm area for easy editing. Therefore for tables, figures, photos, graphs etc. smaller fonts and single spacing can be used.

Manuscripts should be at length of 5000-8000.

Manuscripts should contain:

- Full name(s) and affiliation(s)
- Address(es) and phone number(s)
- E-mail addresses of the author(s)
- Turkish abstract not exceeding 200 words, and keywords (5 to 8 words)
- English abstract not exceeding 200 words, 5 to 8 keywords
- Tables, figures, photos or graphics mentioned in the text

Bibliography adhered to the standards put by *Publication Manual of American Psychological Association* [APA] both in the text and bibliography.

After delivery of the manuscript an e-mail confirming the receipt of the manuscript is sent to author within one week latest.

